

Н. Д. СОКОЛОВА

**ДІЯЛЬНІСТЬ КАФЕДРИ НАРОДНОГО ЗДОРОВ'Я, ГІГІЄНИ ТА САНІТАРІЇ
ВУАН У ГАЛУЗІ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ (1921–1937 р.)**

Стаття присвячена діяльності Кафедри народного здоров'я, гігієни та санітарії ВУАН у сфері здорового способу життя під головуванням академіка О. В. Корчак-Чепурківського.

Статья посвящается деятельности Кафедры народного здоровья, гигиены и санитарии ВУАН в сфере здорового способа жизни под руководством академика А. В. Корчак-Чепурковскогo.

The article is devoted to activity of faculty of national health, hygiene and sanitary VUAN in sphere of a healthy way of a life under the direction of academician O.V.Korchak-Chepurkovsky.

Розвиток історичної науки на сучасному етапі характеризується вивченням наукового та творчого доробку відомих вчених. З небуття повертаються імена несправедливо забутих науковців та продовжується вивчення життєвого шляху українських вчених, які працювали у радянський період. Але при цьому однією з малодосліджених сторінок історії науки залишається діяльність видатного вченого-гігієніста академіка Овксента Васильовича Корчак-Чепурківського. Впродовж 1960–1970-х рр. було опубліковано низку невеликих робіт, які охоплюють окремі аспекти діяльності О. Корчак-Чепурківського. Серед цих праць варто виділити дослідження завідувача кафедри соціальної гігієни Київського медичного інституту С. Кагана, де подається інформація про життєвий шлях вченого [8]. Всі інші дослідження представляють собою невеликі біографічні замітки про О. Корчак-Чепурківського та його науковий доробок, опубліковані в низці енциклопедичних видань. Новий етап у вивченні наукової діяльності вченого розпочався з періоду проголошення незалежності нашої держави. Сучасна молода дослідниця Л. Товкун опублікувала невелику статтю, присвячену роботі О. Корчак-Чепурківського в місті Константиноград на посаді земського лікаря [13]. Та при наявності такої історіографічної бази варто наголосити на відсутності досліджень, що стосуються роботи Кафедри народного здоров'я, гігієни та санітарії ВУАН, яку впродовж тривалого часу очолював академік О. Корчак-Чепурківський. Адже саме цю установу можна вважати піонером у вивченні вітчизняної соціальної гігієни, а її керівника – прихильником і пропагандистом здорового способу життя серед українського населення.

Кафедру народного здоров'я, гігієни та санітарії створено в 1921 р. при Всеукраїнській Академії наук, офіційно ж свою роботу установа розпочала з 1922 р. Напередодні цієї події, керівництвом Академії передбачалося продовжити роботу Кафедри експериментальної медицини та епідеміології на чолі з професором Д. Заболотним. Та через брак коштів та неспроможність Д. Заболотного переїхати з Петрограда до Києва було вирішено утворити нову установу, головуючим призначили О. Корчак-Чепурківського [2, с. 341]. При Кафедрі діяв Кабінет профілактичної медицини. Перед Кафедрою було поставлено наступні завдання: вивчення санітарного стану здоров'я людей у найхарактерніших формах виявлення захворюваності і смертності методами соціологічного дослідження; вивчення стану організації санітарно-профілактичних засобів боротьби з інфекційними хворобами.

В перші роки існування Кафедри робота провадилася виключно силами одного завідуючого О. Корчак-Чепурківського. Через брак коштів установа не мала ані свого приміщення та устаткування, ані штату співробітників. Крім того, О. Корчак-Чепурківський змушений був тимчасово завідувати Мікробіологічним інститутом, робота в якому займала багато часу [3, с. 97]. Лише у 1925 р. для Кафедри було виділено приміщення з однієї кімнати, де й розташувався Кабінет профілактичної медицини [4, с. 185].

Не дивлячись на усі складнощі, впродовж 1924–1925 рр. вченому вдалося зібрати матеріал стосовно дитячих хвороб і виступити з доповіддю на IV З'їзді бактеріологів та епідеміологів. Важливою подією цих років стало вироблення української медичної термінології та видавництво «Міжнародної номенклатури причин хвороб і смерті» українською мовою, оскільки майже всі медичні дисципліни у Київському об'єднаному медичному інституті викладалися рідною мовою. В 1926 р. світ побачить друге видання «Міжнародної номенклатури», розширене і виправлене О. Корчак-Чепурківським.

В 1924 р. О. Корчак-Чепурківський також опублікував невелику працю «Охорона здоров'я». В цей період вчений активно займався складанням проспекту підручника загальної гігієни для медичних шкіл та вузів та редагуванням відділу в журналі «Українські медичні вісті».

В 1926 р. матеріальне становище Кафедри дещо покращилось. Керівництво АН виділило невеликі кошти (50 крб.) на поточні витрати та певну суму від Всесоюзного фонду. Крім того збільшився штат співробітників – 2 нештатних співробітники і 1 науково-технічний [5, с. 252]. А наприкінці року Кафедра продовжила свою роботу у окремому приміщенні нового будинку АН [6, с. 376]. В цей період опубліковано одну з найвідоміших робіт О. Корчак-Чепурківського «Їжа та здоров'я людини». В даній брошурі автор у дохідливій формі знайомить читачів з важливими питаннями гігієни і охорони здоров'я. Цього ж року світ побачила ще одна робота О. Корчак-Чепурківського «Естественное движение населения УССР в 1927 г.», де дослідник попри офіційну статистику доводить зріст смертності дітей в Радянському Союзі. Вчений звинувачує РАЦСи у невірній реєстрації смертності серед немовлят [9, с. 74–83].

Проте, наукова робота Кафедри перебуває на досить низькому рівні. Це пояснюється знову ж таки браком коштів, відсутністю штату співробітників та активною громадською діяльністю завідувача О. Корчак-Чепурківського. В цей період його було обрано членом Київської міськради, делегатом X Округного з'їзду Рад робітничих та селянських депутатів і делегацій X Всеукраїнського з'їзду цих же депутатів, делегатом II Всесоюзного з'їзду наукових робітників, членом Центральної ради секції наукових робітників СРСР, членом бюро Київської секції наукових робітників, головою Медичної комісії, членом окружного комітету Українського Червоного Хреста, керівником медичної секції Української Академії наук, головою підсекції громадської медицини, головою Науково-педагогічної комісії, головою Науково-педагогічного товариства, керівником Секції загальної і соціальної гігієни й епідеміології, членом наукової ради Наркомздоров'я УСРР.

Відчуваючи своє безсилля та неспроможність активно працювати в галузі санітарії та гігієни населення, О. Корчак-Чепурківський робить спробу розширити структуру кафедри – організувати Науковий інститут охорони народного здоров'я; вибити кошти (200 крб.) на помешкання для лабораторії експериментальної епідеміології та збільшити кількість співробітників на 2 особи [14]. І це йому вдається. Вже на початку 1929 р. при Кафедрі створюються Кабінет санітарної статистики й Музей гігієни та санітарії [7, с. 223].

Кабінет санітарної статистики організовувався з метою вивчення проблеми смертності в УСРР, особливу ж увагу приділялося дослідженню причини смертності населення в чотирьох найбільших містах України. Результатом роботи Кабінету стала поява повної таблиці тривалості життя населення в 1925 – 1927 рр., де вперше подано смертність немовлят в перші місяці їх життя. Активно вивчалася проблема смертності гірників на Донбасі в 1926–1927 рр. [7, с. 223] Другим напрямком роботи Кабінету було вивчення шлюбного побуту та генеративної діяльності жінок. Вченим, на основі перепису 1926 р., вдалося скласти низку таблиць, присвячених проблемам одруження й смертності, чистої шлюбності та плідності українських жінок в 1927–1928 рр. При цьому, слід наголосити, що остання таблиця є новою для десмології. (Десмологія – розділ анатомії, що вивчає поєднання кісток).

Музей гігієни та санітарії було створено з метою організації системної роботи зі збирання санітарно-гігієнічних матеріалів шляхом спеціальних експедицій та утворення мережі кореспондентів, а також для проведення власних студій й розробки санітарно-

гігієнічних матеріалів з метою їх виявлення в музеї [7, с. 223]. Крім того Музей мав сприяти розвитку нових напрямків науково-дослідної роботи в галузі профілактичної медицини й популяризації знань в галузі гігієни.

В 1930 р. Кафедру народного здоров'я, гігієни та санітарії було перейменовано на Кафедру санітарії і гігієни, а в її структуру введено нові підрозділи – Кабінет шкільної гігієни, Комісія для вивчення українських курортів та Кабінет профілактичної медицини [11; 12, с. 69]. Окрім того, згідно розпорядження Народного комісаріату освіти УСРР до структури Кафедри передано Харківську кафедру соціальної професійної гігієни [10, с. 53]. Кафедра продовжувала займатися проблемами виявлення захворювань та смертності населення України.

Наприкінці 1920-х років в країні розпочинається нова епоха – епоха тоталітарного терору, яка дуже негативно відзначилась на роботі ВУАН. Все наукове життя опинилося під партійним контролем, проводяться постійні кадрові чистки співробітників Академії. Починається гоніння і на О. Корчак-Чепурківського – сфабриковано справу проти учнів вченого В. Удовенко, В. Подгаєцького й Н. Кудрицького, самого ж Овксента Васильовича згодом виводять зі складу Президії Академії. Репресії торкнулися і Кафедри санітарії і гігієни.

За постановою Президії АН УСРР від 9 травня 1934 р. Кафедру санітарії і гігієни було передано Інституту демографії і санітарної статистики на чолі з академіком М. Птухою. О. Корчак-Чепурківський очолив відділ санітарної статистики даного Інституту. Окрім цього відділу до структури установи входило ще 2 відділи – демографії та статистичних обчислень. Інститут мав займатися вивченням робіт К. Маркса, Ф. Енгельса, В. Леніна та Й. Сталіна з приводу законів народонаселення; досліджувати процеси репродукції населення УСРР; робити переписи населення; займатися проблемами оздоровлення населення УСРР [11]. У штаті Інституту нараховувалось 13 наукових співробітників. Впродовж 1934–1937 рр. Інститут видав 11 томів праць, які містять великий цифровий матеріал про рух населення України за десять років. Та не дивлячись на значні успіхи у науковій сфері у 1937 р. співробітників Інституту звинуватили в допущенні ряду політичних помилок та викривленні історичних фактів [1, С. 252–255]. Результатом даної політики стала поява 20 травня 1938 р. постанови ЦК КП(б)У про реорганізацію Інституту демографії. Відділ санітарної статистики передали в підпорядкування Наркомздоров'я УРСР, решту – до Інституту економіки АН УРСР [15]. Значна частина вчених, які працювали в інституті демографії була репресована, в тому числі і син О. Корчак-Чепурківського Юрій – відомий вчений-статист.

Залишається висвітлити останнє питання – яка подальша доля академіка О. Корчак-Чепурківського? В наступні роки Овксентій Васильович, завдяки підтримці О. Богомольця, працював консультантом в Інституті клінічної фізіології, яким він доречи і керував. Впродовж цього періоду не було опубліковано жодної роботи вченого.

Отже, підводячи підсумки діяльності Кафедри народного здоров'я, гігієни та санітарії під керівництвом академіка О. Корчак-Чепурківського, ми повинні зазначити, що це була перша наукова установа в Україні, яка займалася проблемами санітарної гігієни та пропагандою здорового способу життя серед населення. Ціла низка робіт, що вийшла з під пера О. Корчак-Чепурківського мала новаторський характер, адже саме цей вчений вперше розробив українську медичну термінологію і зокрема українську номенклатуру хвороб і причин смерті, започаткував такий напрямок науки, як соціальна гігієна.

ЛІТЕРАТУРА

1. Доповідна записка інспектора Відділу науки ЦК КП(б)У секретареві ЦК КП(б)У М. М. Попову про результати перевірки роботи Інституту демографії АН УРСР від 7 травня 1937 р. / Історія Національної академії наук України. 1934 – 1937. Документи і матеріали / ред. О. С. Онищенко. – К., 2003. – С. 252 – 255.
2. Звідомлення Всеукраїнської Академії наук за 1922 р. / Історія Академії наук України. 1918–1923 / ст. уп. В. Г. Шмельов. – К., 1993. – С. 341– 376.

3. Звідомлення Української Академії наук у Києві за 1924 р. / Історія Національної академії наук України. 1924 – 1928. Документи і матеріали / ред. О. С. Онищенко. – К., 1998 – С. 73–105.
4. Звідомлення ВУАН за 1925 рік / Історія Національної академії наук України. 1924 – 1928. Документи і матеріали / ред. О. С. Онищенко. – К., 1998 – С. 163–201.
5. Звідомлення Української академії наук у Києві за 1926 рік / Історія Національної академії наук України. 1924 – 1928. Документи і матеріали / ред. О. С. Онищенко. – К., 1998 – С. 230–269.
6. Звідомлення Всеукраїнської академії наук у Києві за 1927 рік / Історія Національної академії наук України. 1924 – 1928. Документи і матеріали / ред. О. С. Онищенко. – К., 1998 – С. 344–401.
7. Звіт природничо-технічного Відділу ВУАН [1931] / Історія Національної академії наук України. 1929–1933. Документи і матеріали / ред. П. С. Сохань. – К., 1998. – С. 189–227.
8. Каган С. С. Видатний санітарний діяч України – академік О. В. Корчак-Чепурківський. – К., 1965. – 76 с.
9. Корчак-Чепурковский А. Естественное движение населения УССР в 1927 г. // Вісник статистики України. – 1928. – № 1. – С. 74–83.
10. План народного комісаріату освіти УСРР щодо реорганізації мережі науково-дослідних установ [23 січня 1930 р.] / Історія Національної академії наук України. 1929–1933. Документи і матеріали / ред. П. С. Сохань. – К., 1998. – С. 47–57.
11. Протокол засідання Президії Всеукраїнської Академії наук від 9 травня 1934 р. / Архів Президії НАН України. – ф. 251. – оп. 1. – спр. 56. – Арк. 111–115.
12. Структура відділів ВУАН від 27 квітня 1930 р. / Історія Національної академії наук України. 1929 – 1933. Документи і матеріали / ред. П. С. Сохань. – К., 1998. – С. 66–70.
13. Товкун Л. П. наукова спадщина О. В. Корчак-Черурківського за константиноградський період діяльності (1883–1889) // e-mail: rjabuhal@mail.ru.
14. ЦДАВО України. – ф. 166. – оп. 6. – спр. 5983. – арк. 1 зв.
15. ЦДАГО України. – ф. 1. – оп. 6. – спр. 463. – Арк. 160.

**Я.І.ТОМАШЕВСЬКИЙ, О.О.СЕРГІЄНКО,
Ю.М.ВЕНДИЛОВИЧ, Р.М.КРАСНИЙ,
І.В.САФАРОВА, М.В.ФІРЧУК**

ОРГАНІЗАЦІЯ ПЕРВИННОЇ МЕДИКО-СОЦІАЛЬНОЇ ОПІКИ НАСЕЛЕННЯ

Стаття присвячена проблемі організації медико-соціальної опіки населення.

Статья посвящена проблеме организации медико-социальной опеки населения.

The article is devoted the problem of organization of medical and social guardianship of population.

Недосконалість інсуючої системи профілактичних оглядів населення з метою раннього виявлення цукрового діабету та патології щитовидної залози є вагомою підставою для нової мобілізації зусиль, скерованих на поліпшення організації первинної медичної допомоги. Таке завдання взяв на себе Український Міжнародний інститут профілактичної медицини, що був заснований у 1978 році на базі кафедри ендокринології і клінічної фармакології Львівського медичного інституту та Львівського обласного ендокринологічного диспансеру. Названий Інститут 2006 року увійшов до складу Наукового товариства імені Шевченка. Його статут публікується вперше. Він затверджений Президією НТШ 22 листопада 2006 року.